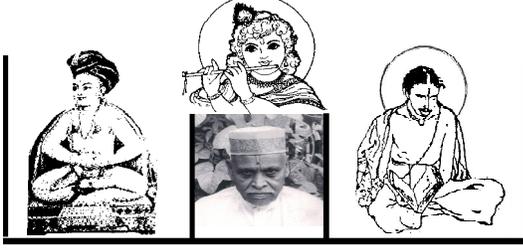

पांडुरंग परिचय

॥ सख्यभक्तीचा हृदयंगम आविष्कार ॥

लेखक

कै. वासुदेवराव वामनराव मुळे

श्रीगुलाबराव महाराजांच्या सख्यभक्तीचे अधिकारी.

रु. ५

- * मानभाव, * डाविन मतसमीक्षा, * स्पेन्सरमत समीक्षा.
- * रत्रीगीते : झोपाळा व जात्यावरील लोकगीतांची रचना.
- * पंढरपूर यात्रा. * अमरावतीला आगमन.
- * हरिभाऊ केवले या शिष्योत्तमाची भेट.
- * इ.स. १९०३ - * कात्यायनी व्रताचा आरंभ. देउरवाडा
- * इ.स. १९०४ - * पूर्वजन्माचे संस्मरण - गुजरातेतील
- झिंजूवाडा येथील सत्पुरुष स्वामी बेचरानंद (इ.स. १७९५- १८८०)
- * आर्वीचे सत्पुरुष दामोदर आपाजी महाराज यांची भेट.
- * ज्ञानेश्वरीच्या निरूपणास आरंभ-
- * उपलब्ध प्रतीत नसलेल्या ज्ञानेश्वरीतील ओवी सांगितली.
- * माधुर्युत्तसागरास भरती, * विविध विषयावर निरूपणे,
- * बालसवंगडी व पहिला शिष्य असलेल्या रामचंद्रबापूंना
- मृत्युसमयी पुढील महायात्रेसाठी दिलेल्या सूचना.
- * आळंदीवारीचा आरंभ.
- * रत्रीव्रतांचा आरंभ. * रुक्मिणी स्वयंवराची रचना.
- * इ.स. १९०५ - * महाराजांचा श्रीकृष्णाशी विवाह.
- * श्रीकृष्णमूर्ती व ज्ञानेश्वरमाउलीच्या पादुकांची नित्यपूजा.
- * प्रियशिष्य आणि उत्तराधिकारी नारायणराव पंडितांची भेट.
- * मुलगा-अनंत यांचा जन्म.
- * ल. रा. पांगारकरांची व लोकनायक बापूजी अणेंची भेट.
- * इ.स. १९०७ - * नागपूर येथे ज्ञानेश्वर मुद्रणालयाची
- स्थापना, व ग्रंथछपाईला आरंभ.
- * मायर्सच्या ग्रंथाची समीक्षा.

(३)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

श्रीगुलाबराव महाराज : जीवन-आलेख

- * श्री गुलाब गोंदुजी मोहोड / पाण्डुरंगनाथ / ज्ञानेश्वरकन्या.
- * माता - पिता : श्री गोंदुजी व सौ. अलोकाबाई मोहोड.
- * ६ जुलै १८८१, आषाढ. शु. १०. अमरावतीजवळ
- लोणीटाकळीत जन्म.
- * चवथ्या महिन्यात अंधत्व / अल्पायुषी : वय चौतीस वर्षे.
- * वयाची पहिली चार वर्षे माधानला वास्तव्य.
- * इ.स. १८८५ : मातृवियोग
- * त्यानंतरची सहा वर्षे आजोळी-लोणीटाकळीला वास्तव्य.
- * या काळात प्रज्ञाचक्षुत्वाचा प्रत्यय.
- * यांनंतरचा इ.स. १९०० पर्यंत माधानाच्या घरी वास्तव्य.
- * या काळात दैवी गुणांचा उदय आणि सर्वज्ञतेचा परिचय.
- लोकांकडून ग्रंथ वाचवून घेण्यासाठी आत्यंतिक परिश्रम.
- * इ.स. १८९६ : विवाह. पत्नी : सौ. मनकर्णिका.
- * इ.स. १८९७ पासून निबंध व अभंगांची रचना, आनंदमार्ग
- खंडन. पितृवियोग
- * इ.स. १९०० बालसवंगड्यांना अनुग्रह सिरसगाव,
- चांदूरबाजार, यावली इत्यादी ठिकाणी लोकोद्धारासाठी
- भ्रमंती. घरच्या विषयप्रयोगादि कटकटींना कंटाळून आणि
- पाटीलकीवर पाणी सोडून गृहत्याग..
- * इ.स. १९०१ श्रीज्ञानेश्वरमाउलीचा साक्षात् अनुग्रह.
- * इ.स. १९०२ ग्वाल्हेरचे स्वानंदसाम्राज्यकर्ते जठाराना
- पत्र. त्यात -

(२)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

- * वैज्ञानिक जगदीशचंद्र बोसांचा ग्रंथांची समीक्षा.
- * कलकत्ता येथे प्रा. प्रियनाथ मुकर्जीकडे मुक्काम.
- * जगन्नाथपुरीयात्रा. * योगप्रभाव, चित्तोपदेश व सद्देजयंती
- इ.स. १९०१ -
- * अंतर्विज्ञानसंहिता या यासूत्रग्रंथाची रचना व त्यातील
- ९ सूत्रांवर अलौकिक ९ व्याख्याने. वृन्दावनाची यात्रा.
- * इ.स. १९१० - * डॉ. मुंजेना पत्र,
- * न्याय वैशेषिकातून भौतिक विज्ञानासंबंधी मार्गदर्शन.
- * पुण्याच्या साहित्यसम्राट न. विं. केळकरांशी भेट.
- * इ.स. १९११ ते १३
- * विविध विषयांवर पत्रे, लेख व अनेक ग्रंथांची निर्मिती.
- * इ.स. १९१४ - श्रीनिवृत्तिनाथांचा दृष्टांत,
- * देवासच्या श्रीमंत तुकोबाराजे पवारान पत्रे व देवासभेट.
- * संगीतकार पंभातखंडेशी पत्राचार / गानसोपानाची रचना.
- * धुळ्याचे सत्पुरुष बाबा गर्दे यांचेशी भेट.
- * २० सप्टेंबर १९१५- भाद्रपद शु. १२ वामनद्वादशी
- रोजी पुणे मुक्कामी, चाकण ऑइलमिलच्या परिसरातील वास्तूत,
- शेवटच्या क्षणी देखील, स्वतःच्या अनुभवाचा दाखला देऊन,
- शास्त्रनिष्ठेचा नारायण पंडितांना उपदेश केला आणि सूर्योदयाचे
- समयी ब्रह्मस्थानी प्रस्थान केले.

(४)

पांडुरंग परिचय
कार्याचा आलेख

- * नाव : श्री गुलाब गोंदुजी मोहोड / पाण्डुरंगनाथ.
- * गोपीभाव : ज्ञानेश्वरकव्या आणि कृष्णपत्नी.
- * शांकर अद्वैत आणि भक्तीचा पूर्ण समन्वय.
- * भक्तिशास्त्राची निर्मिती.
- * भक्तीच्या नव्या १६ प्रकारांची मांडणी.
- * ज्ञान, उपासना आणि भक्तीतील भेदविवेचन.
- * माधुर्यभक्तीवरील आक्षेपांचे निराकरण आणि तिच्या सर्वोच्चतेचे शास्त्रीय प्रतिपादन.
- * भगवद्विग्रहाचे अनध्यस्तविवर्तत्व : वेदान्तातील नवीन परिभाषा निर्माण केली.
- * नाममहात्म्य अर्थवाद आहे, या आक्षेपाचे सविस्तर खंडन.
- * योगी, ज्ञानी व भक्त यांच्यातील सूक्ष्म भेदांचे प्रतिपादन.
- * धर्म आणि तत्त्वसमन्वयाच्या नऊ प्रकारांचे विवेचन.
- * षड्दर्शने परस्परविरोधी नसून परस्परपूरक आहेत याची नवीन संदर्भात मांडणी.
- * सांख्य सेश्वर आहे याची सप्रमाण सिद्धी.
- * आधुनिक योग्यांच्या चुकीच्या संकल्पनांचे खंडन.
- * योगदर्शनात अनेक नवीन प्रक्रियांची निर्मिती.
- * स्वप्नातून परमार्थ प्राप्तीची प्रक्रिया.
- * आन्तर आणि बाह्य समाधीचे नवे मूलगामी विवेचन.
- * पूर्व मीमांसेचे काही अंशी खंडन व उत्तरमीमांसेसाठी तिचा उपयोग.

(५)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

- * उत्क्रांतिवाद, अणुवाद, अज्ञेयवाद, संशयवाद वगैरे तत्त्वज्ञानाची भारतीय सिद्धांताशी तुलना आणि मूल्यमापन.
- * नीतिशास्त्रातील युरोपियन मतांचे खंडन. त्यांचा भारतीय वेगळ्या रीतीने समन्वय. दैनंदिन सदाचाराचा उपदेश.
- * पाश्चात्य आणि भारतीय मानसशास्त्रांशी तुलना.
- * ॲलोपॅथी व आयुर्वेदाची तौलनिक मीमांसा आणि मानसायुर्वेदाची निर्मिती
- * इस्लाम, ईसाई, पारशी, बौद्ध, जैन, वगैरे सर्व वैदिक धर्मांच्या शाखा आहेत या सिद्धांताचे प्रमाणपुरस्सर शास्त्रशुद्ध विवेचन.
- * वर्णाश्रम व्यवस्थेचे मूल्यमापन.
- * ब्राह्मण-ब्रह्मणेतर / आर्य-अनार्य वादांसंबंधी तौलनिक विवेचन.
- * लो. टिळक, विवेकानंद, रामतीर्थ वगैरेंच्या काही मतांची चिकित्सा.
- * बुवाबाजीचा दंभस्फोट
- * धर्मसंकर, धर्मसुधारणा आणि धर्मसमन्वय यातील भेद विवेचन.
- * वेद-पुराणांवर समन्वयात्मक सूत्रग्रंथांची रचना.
- * प्राचीन आर्यांची विविध शास्त्रे आधुनिक विज्ञानाचे आणि तत्त्वज्ञानांचे मूळ्रोत असल्याचे युक्तिसिद्ध प्रतिपादन.
- * न्याय वैशेषिकातून प्राचीन आर्यांचे भौतिक विज्ञान कसे विकसित करावे, याचे मार्गदर्शन.

(६)

2

पांडुरंग परिचय

- * मनोविज्ञान, काव्यशास्त्र, संगीत, आयुर्वेद वगैरे शास्त्रांचे षड्दर्शनानुसार प्रस्तुतीकरण.
- * इतिहास कोणी कसा लिहावा, आणि कोणत्या इतिहासावर विश्वास ठेवावा? याचे मार्गदर्शन.
- * "आर्य वंश नाही, आर्य बाहेरून आले नाहीत, शूद्र वर्ण हा आर्यांचाच भाग आहे,"- या ऐतिहासिक सत्याचे मुद्देसूद प्रतिपादन व या संदर्भात लो. टिळकांच्या उत्तरधृवीय मताचा परामर्श.
- * तीन हजार वर्षापूर्वी आर्य संस्कृती विश्वव्यापक होती या ऐतिहासिक सिद्धान्ताची पुनर्स्थापना.
- * डार्विन, स्पेन्सर, ॲनीबेझंट वगैरेंच्या उत्क्रांतिवादाचे खंडन.
- * सुधारणा आणि बहुमत यांचे संबंधी परखड विचार.
- * शिक्षणासंबंधी मूलभूत विचार.
- * प्राचीन व अर्वाचीन संगीताची तुलना, भातखंडेचे खंडन व तात्त्विक प्रश्नांचा उद्‌हापोह
- * प्राचीन सूत्र कायम ठेवून नवीन साहित्यशास्त्राची निर्मिती.
- * वृत्ति-स्फुरणाच्या प्रक्रियेतून सृष्टि-उत्पत्तीची नवीन मांडणी.
- * 'प्रक्षिप्त आणि भाषाभिन्नतेवरून लेखकभिन्नता' हे आधुनिक संकेत संतसाहित्याला किंवा आर्ष वाङ्मयाला लागू पडत नाहीत याचे स्वतःच्या उदाहरणावरून प्रतिपादन.
- * कौटुंबिक व सामाजिक संबंधात प्रश्नोत्तर रूपाने मार्गदर्शन.
- * मुलांसाठी उपदेश.

(७)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

- * स्त्रियांसाठी खास गीतांची निर्मिती.
- * लोकगीतातून समाजप्रबोधन.
- * नवीन १२३ मात्रावृत्तांची रचना.
- * नवीन लघुलिपीची (सांकेतिकलिपी) निर्मिती.
- * नवीन 'नावंग' भाषेची निर्मिती.
- * नवीन व्याकरण सूत्रे.
- * आत्मचरित्र * नाटक * आख्यानांची रचना.
- * खेळातून परमार्थप्राप्तीची नवीन प्रक्रिया : मोक्षपट.
- * संस्कृत, हिंदी, मराठी, वऱ्हाडी आणि ब्रजभाषेत ग्रंथरचना.
- * पत्रे - ११८.
- * अभंग - २१५२,
- * गेय पदे - २२४४, हिंदी- ३०४ संस्कृत-४१
- * गीत - १२५०,
- * श्लोक - १०००,
- * ओव्या - २३०००,
- * एकूण ग्रंथ- १३९ / हिंदी- २ / संस्कृत- ४२ (३१+पत्र११)
- * एकूण पृष्ठे - ७०००.

.....
कें. त्रिपुरवारकृत - श्रीगुलाबरामहाराजांचे चरित्र (रु.१५०)
कें. द.ग.खापरकृत- माधुर्य मधुकोश : विषयसूची (रु.३००)
१३००थांचा सारांश (११८ पत्रांसहित) (रु.२०)
चित्रकथा (रु.२०)

(८)

पांडुरंग परिचय

॥ सख्यभक्तीचा हृदयंगम आविष्कार ॥

लेखक - कै. वासुदेवराव वामनराव मुळे

श्रीगुलाबराव महाराजांच्या सख्यभक्तीचे अधिकारी.

(पांडुरंग चौसष्टी १९३८या पुस्तिकेतून)

श्रीपांडुरंगपादपद्मीं समर्पण व साष्टांग प्रणतिपूर्वक विनंती

दीक्षा माधुर्याघ्न्याची भिक्षा सदैव हे माते ।

दे मातें इच्छीना मग मी ब्रह्मांडवर्ति हेमाते ॥१॥

दे हरिपदिं रति धन्ये ! श्रीमज्जानेशसद्गुरुकन्ये ।

या वासुदेवबाला न छळावें चित्तवानरें वन्यें ॥२॥

(१)

- गुलाबचरणारविदंभृंग

वासुदेव वामन मुळे

(ई. सन १९३८)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

" Paint me as I am "

- Oliver Cromwell.

परानंदाय शांताय चित्सुखाय चिदात्मने ।

लोकलालनलीलायालोकतोकाय ते नमः ॥१॥

माधुर्यामृतकल्लोलं सच्चिदानंदविग्रहम् ।

पांडुरंगगुरुं वंदे मोढ-वंशसमुद्भवम् ॥२॥

(अवतार काल : ६ जुलै ई.स.१८८१, शके १८०३ ते

२० सप्टेंबर, ई.स.१९१५, शके १८३७)

श्रीपांडुरंगनाथ यांचे व्यावहारिक नांव गुलाबराव गोंदूजी मोहोड असे होते. यांचे चरित्र लिहिण्याचा माझा हेतु नसून, ही व्यक्ति किंस्वरूप होती, यांनी काय केले, ही व्यक्ति मला कशी भासली, व यांच्या अवतार कृत्यांतील इतर कांहीं ठळक ठळक गोष्टी सांगण्याचा आहे.

(२)

यांचा जन्म वऱ्हाडांत झाला. बाळपणीच हे नेत्रसुखाला आंचवले. बाह्यदृष्टि नाहीशी झाली असतांही या बालमहात्म्याची चिन्मयदृष्टि निर्मल व सतेज असल्यामुळे त्यांची चित्तवृत्ति नेहमी आनंदित असे. यांची बालवृत्ति लहानपणापासून तों अखेर पावेतो जशीची तशीच होती. आनंदाने डोलावे, नाचावे, गावे, मान हालवाववी, चुटक्या माराव्या व आपल्याच आवतीभोवती गिरक्या मारून फिरावे व आतां मी रास खेळतो, असे म्हणावे.

कधी कधी मला कडेवर घेऊन व झपाट्याने चक्राकार फिरून. मला विचारारे "कारे मुळे, तुला रास दिसला कारे?"

श्रीमहाराजांची श्रीकृष्णासंबंधाने माधुर्यभक्ति असल्याकारणाने, व मला नामाभिधान (वासुदेव) कृष्णपर्यायवाचक असल्यामुळे, महाराज मला माझ्या नांवाने कधीच हाका मारीत नसत, मला ते नेहमी माझ्या 'मुळे' आडनांवानेच हाक मारीत.

(३)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

आम्ही ह्या बालवृत्ति सत्पुरुषाचे एका तपापेक्षां जास्त काल पावेतो जे चरित्र पाहिले त्याचा विचार करतांना मति अगदी गुंग होते. ह्या पुरुषाला आपल्या आंगी असलेल्या लोकोत्तर गुणांची अलौकिक ज्ञानाची व शक्तीची जाणीवच नव्हती असे मला वाटते. प्रकाशघन सूर्य खगोली यथेच्छ विहार करतो, भू-गोलांतील लोकांनी त्या प्रकाशाचा चांगला वाईट वाटेल तसा उपयोग करून घ्यावा, सूर्य कांही "ना" म्हणत नाही; तद्वत् ही करुणास्वरूप चिति बालोन्मत्त पिशाचवत् वागून सर्वत्र मूर्त स्वरूपाने विहार करते, तद्वत् ह्या चित्सुखस्वरूपी संतांची अवतारी पुरुषांची स्थिती ! हे निरंतर चिदाकाशी विहार करणारे; भूताकाशी विहार करणाऱ्या जिज्ञासूनी, मुमुक्षूनी त्यांचा यदृच्छेने आत्मकल्याणार्थ उपयोग करून घ्यावा, ते 'ना' म्हणत नाहीत. वृक्ष हे वरच्या भागाने सूर्याचा ताप सहन करून खालच्या भागाने थकल्याभागल्या वाटसरुंवर छाया पाडून त्यांना

(४)

विश्रांती देतात; त्यांचा श्रमपरिहार करतात, एवढेच नव्हे तर, त्यांच्यावर दगडफेक करणाऱ्या पुरुषांबद्दी अमृतफलांचा वर्षावकरून व त्यांची क्षुधा हरण करून त्यांना संतोष देतात; तद्वत् मला व माझ्या मंडळीला ह्या बालवृत्ति पुरुषाचा अनुभव आला. चितिवत् त्यांची सर्वत्र अनुमंतव्यता असल्यामुळे त्यांचेकडून कधीही कोणालाही प्रवृत्ति निवृत्ति नसते - कोणत्याही गोष्टीचा त्यांना आग्रह म्हणून नसतो; खरा ज्ञानप्रकाश पाडून पुढे चालणे हा त्यांचा स्वभावच-

‘देवस्यैष स्वभावोऽयम् आप्तकामस्य का स्पृहा’

सारांश, त्यांना कर्तव्य म्हणून असे कांहीच नसते. कल्पवृक्षाप्रमाणे हे फलद होतात. जो कोणी जशी भावना करील तदनुरूप हे त्याला फलदायी होतात, याची प्रचीति मला आली. **‘सेवानुरूप फलदोऽसि यथा महीपः’** परंतु येथे सेवेचे काम नसून नुसते प्रेमाचेच काम होते, व असते.

(५)

आहे, अशी या बालसाधूची तारीफ करित आम्ही आपल्या घरी आलो. पुढे आमचे मित्र श्रीनिवासशास्त्री व भालेरावादि हेही या बालसाधूला हरिभाऊ केवलेसह भेटले व त्यांचे अमृतानुभवावरील निरूपण ऐकल्यानंतर त्यांनी गुलाबरावांला प्रश्न केला की, ‘हे जगत् कसे व कां भासते’ ?

गुल्ल्यानं चटकन् उत्तर दिले - ‘आरूढ भावानं.’

सर्व मंडळी चकित झाली. ही सर्व मंडळी मजकडे येऊन त्यांनी मला हा सर्व प्रकार सांगितला. ‘अमृतानुभवाचे निरूपण’ व ‘आरूढभावानं जगत् भासते’ हे उत्तर ऐकून माझा ह्या गुल्ल्याबद्दल गौरव वाढला. हा गुल्ल्या अमृतानुभवासारख्या ग्रंथावर निरूपणे करतो हे ऐकून आमची बरीच मंडळी-श्री.यशवंत गोविंद देशपांडे, श्री. जयराम केशव असनारे, श्री. उमाकांत सदाशिव, श्री. बोधनकर, आमच्या शाळेंतील शिक्षक वगैरे - आठदहा दिवस

(७)

प्रथम भेट

मी उमरावतीस असतांना, मला श्रीगुलाबराव संबंधाने थोडी बहुत माहिती त्यांच्या ज्ञातीपैकी एका नारायणराव नांवाच्या बुकसेलरने दिली. यांचे दुकान अंबादरवाज्यावर असतांना मी बरेचसे ग्रंथ यांचेकडून विकत घेत असे. तेथे माझी व गुलाबरावांची प्रथम भेट झाली, परंतु त्या दिवशी श्रीमंत दादासाहेब खापर्डे यांची ताईमहाराजांच्या खटल्यांत साक्ष असल्यामुळे मला कोर्टांत जाण्याची घाई होती, सबब माझे व गुलाबरावांचे थोडे भाषण होऊन मी कोर्टांत गेलो.

पुढे माझी व त्यांची भेट श्रीमंत हरिभाऊ केवले यांच्यायोगे झाली. जमनाबाईच्या उताऱ्यावर मी यांची निरूपण ऐकली व हे पाहून मला कौतुकही वाटले व हा २०-२२ वर्षांचा मुलगा असून याला ज्ञान इतक्या चांगल्या रीतीने सांगतां येते हे त्याचे ज्ञातीस भूषणावह

(६)

एकसारखी आमच्या प्रायक्टे हायस्कूलच्या आवारांत संध्याकाळचे पांच वाजल्यानंतर गमतीखातर म्हणून येत व आमच्या गुलाबाबरोबरच चर्चा करित. कोणी विचारावे -

‘हे जगत् खरे की खोटे ? ‘ईश्वर किंस्वरूप आहे?’ ‘वेदांमध्ये व पुराणांत सर्वज्ञान आहे तर मग गुरु कशाला हवा?’ ‘वेद पौरुषेय की अपौरुषेय?’ ‘पुराणे रुपके की खरी?’ परमेश्वराचा जगन्निर्माण करण्यांत हेतु काय?’ ‘ही सुखदुःखे जीवाला कोटून आली?’ कर्मानेच सुखदुःख भोग मिळतो, तर मग ईश्वर कशाला हवा? ‘ईश्वराचे काम काय?’ ‘थिऑसफी खरी की खोटी?’ असेनानाप्रकारचे प्रश्न मंडळीने विचारावे. आमचा गुल्ल्या या प्रश्नकंदबाने यत्किंचितही न डगमगातां नुसती मान हालवी व मंडळीला उलट प्रश्न करून त्या मंडळीला कुंठित करी.

(८)

हा प्रकार जेव्हां मी दोनचार दिवस एकसारखा पाहिला, तेव्हां मी गुलाबरावाला जोराने म्हटले, 'अजी महाराज! असा वाद मार्गे पुष्कळ झाला, आज होत आहे व पुढे असाच वाद चालू राहील, पण यापासून निष्पन्न काय? अशा निष्कळ वादाने जीवाला अव्यंग सुख मिळत नाही, मिळालेनाही, मिळणार नाही; एखादे असे साधन सांगा की त्यायोगे जीवाला अव्यंग सुखप्राप्ति होईल.'

हे ऐकून आमचा गुल्ल्या हांसला व मंडळी बरखास्त झाली.

आमच्या गुलाबाने 'वृक्ष ओळखिजे फुले । मानस ओळखिजे बोलें ।' या न्यायाने ही मंडळी कशी काय आहेहे ओळखले; म्हणून अथ पासून इति पावेतो त्याची रीती, आपले गुह्य चोरून ठेवून कोणास एकदम कळू न देता व प्रत्येक प्रश्न करणाऱ्याला उलट प्रश्न करून त्याला अडविण्याचीच होती, हे माझ्या नजरेस आले.

(९)

5

घरीं एके दिवशी दोघां तिघांसह रात्री ९-१० चे सुमारास माझ्या दारासमोर येऊन विचारूं लागले, 'काहो मुळे ! येऊ कां मी तुमचे घरीं ?'

मी घरांतूनच कोण आहे याची विचारपूस न करतां 'या' असे म्हटले, व दार उघडून पाहतो तो आमचा गुल्ल ! मला फार आनंद झाला हे कांही सांगायला नको.

श्रीगुलाबरावांचे योगाने मी एक ऐतिहासिक पुरुष होईन असे मला त्यावेळी वाटत नसल्यामुळे मी तो विवक्षित दिवस टिपून ठेवला नाही. परंतु ई.स. १९०१ च्या अखेरचा किंवा ई.स. १९०२ च्या आरंभीचा हा एक दिवस असावा असे मला वाटते. नंतर आम्ही माडीवर गेल्ले तेथे गेल्यावर त्यांनी होऊनच ओळख निरूपण केले, व त्या ८००, ९०० ओळख्या निरूपणांत पाहतो तो माझ्या अनेक शंकांचे निरसन श्रुतियुक्ति प्रमाणांसह ऐकून मी व सर्व मंडळी आनंदसागरांत बुडून गेलो.

(११)

हा सच्चिदंभोधि हंस आपले रहस्य, चावटी करणाऱ्या मंडळीसमोर उघडणारा नव्हता.

'Socrates was not a man to throw pearls before swine'

वादे वादे जायते तत्त्वबोधः ।

बोधे बोधे सच्चिदानंदभासः ॥

असे खात्रीने वाटल्यावांचून हा आमचा गुलाब मान हालवून आनंदाने डोळ गप्प बसायचा. ह्या मौनापासूनही शिक्षण घेण्यासारखे कांहीं नव्हते असे नाही, 'गुरोस्तु मौनमाख्यानम् । शिष्यस्तु छिन्नसंशयः । हे प्रसिद्धच आहे. सारांश, सर्व श्रोत्रिय व ब्रह्मनिष्ठांची हीच पद्धति आहे, असे जेव्हा आम्ही आमच्या गुलाबाला पाहिले व ऐकिले तेव्हा आम्हाला उमजले. व्यवहारांतले शहाणे वावदूक आग्रही व वितंडवादी; आमचा गुलाब तसा नव्हता.

अस्तु. साधन सांगण्यासंबंधाने माझे जोराचे म्हणणे ऐकल्यावर गुलाबराव कांही दिवसांनी माझे

(१०)

घटकाभर देहभान विसरून 'काय ही अद्भुत विभूति' असे ज्याच्या त्याच्या तोंडून उद्गार साहजिक निघू लागले; मंडळी आनंदांत डोलू लागली.

'तिये सिद्ध प्रज्ञेचेनि लाभें । मनचि सारस्वतें दुभे । मग सकल शास्त्रें स्वयंभें । निघती मुखें ॥१॥'

याचा प्रत्यक्ष अनुभव आम्हांला यांच्या निरूपणाने आला. माझ्या मनांतल्या सर्व शंका मी न सांगतां त्यांनी ओळखल्या व एक आठवडाभर उमरावतीस महाजनपूर दरवाज्यावरील माझ्या घरी रोज रात्र येऊन ८००-१००० ओळ्या श्रुतियुक्ति प्रमाणांसह म्हणाव्या व सर्व मंडळीला आनंदसमुद्रांत लोटून देऊन, ते आलेल्या मंडळीसह पुनः मध्यरात्री भुसारी दरवाज्याबाहेरील उताऱ्यावर निजावयास जात.

ज्ञानाचा भडिमार केला, मनांतल्या सर्व शंका न सांगतां ओळखल्या व श्रुतिस्मृतींची प्रमाणे देऊन त्या सर्व निरसन केल्या व सर्व मंडळीला आश्चर्यचकित करून सोडले. ह्याप्रमाणे आमची त्यांचेसंबंधाने

(१२)

उत्तरोत्तर गौरवबुद्धि वाढत गेली. पण ते मला मित्रभावनंच वागवीत. भेट झाल्या-दिवसापासून, न जाणों मी सेवाचोर आहे, हें जाणूनच की काय त्यांनी मला व मंडळीला म्हणावें -

‘तुम्ही कांही करूं नका, मी निरूपण करतां. तें ऐका; तेढ्यानेच तुमचें कार्य होईल’

आम्हांला आनंद झाला. आम्हांला आनंदच पाहिजे होता व नेटानें कांही करायला नको होते. पुढें मला, त्यांचें मजकरितां इतके लूंब येण्य पुनः मध्यरात्री उताऱ्यावर परत जाणें हे बरें न वाटल्यामुळें, माझी वडील बहीण गं.भा. जिजीबाईच्या संमतीनें महाराजांना सकुटंब आपल्या घरी रहावयासच बोद्धिलें व ‘तुम्हीच मला निभावून घ्या’ अशी मी त्यांना विनंती केली. यावर ‘होयनाही’ कांही न म्हणतां हे जोडपें दुसऱ्या दिवशीं सडेच आमचे घरीं आलें. जवळ कांहींच सामान नव्हतें. गळ्यांत अडकविलेली एक मोठी कपड्याची पिशवी

(१३)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

व त्यांत ज्ञानेश्वरी व श्रीमद्भागवत (मूळ) हीं दोन पुस्तकें व हातांत एक आवडतें पुस्तक अशा थाटानें ह्या दिव्य जोडप्यानें आमचे घर पावन केलें. आमचें घरी गोकुळींचा आनंद सुरू झाला.

ह्या गुलाबाचा परिमल अगोदरच उमरावतींत पसरलेला होता. त्यामुळें नाना प्रकारची मंडळी यांना पहावयास येत असे, व ह्या बालमूर्तीला पाहून व यांचे भाषण ऐकून आश्चर्य प्रदर्शित करून परत जात असे. आमचेघरी आल्यावर महाराज मला नेहमीं म्हणत असत - “जन्मांतरी माझ्या हातांतून सुटलेले १०-१२ जण मला एकत्र येथें सांपडले, म्हणूनच मला तुमचें घरीं राहणें इष्ट आहे”

यापैकी कांहीजणांचा उल्लेख महाराजांनी मला लिहिलेल्या पत्रांत व श्रीयुत राजेश्वरराव त्रिपुरवारांनी महाराजांच्या ५००-६०० पानांच्या चरित्रांत केला आहे तो पहावा. प्रारंभी प्रारंभी माझे घरीं माडीवर रात्रो मंडळी १००-१२५ जमत असे. त्यांत

(१४)

श्रीनिवासशास्त्री हरिदास, गोविंदराव राजूरकर, भालेरावगुरु, हरिभाऊ केवले, रामभाऊ डोळे, गोपाळराव बापट, आबाजी प्रमुख असून गांवांतील विद्वान मंडळीही मधून मधून येत असे. अकोल्याचे हेडमास्तर हरिभाऊ रोहिणखेडकर यांच्याशीं महाराजांचा एके दिवशीं पुराणविषयावर बराच वादविवाद झाला व “मथुरा-वृंदावन येथें आजही कृष्ण, गोपिका, रास वगैरे दृष्टीस पडतो हें, व खरी सोन्याची द्वारका समुद्रांत भक्तांना दृष्टीस पडते हें सर्व म्हणणें अगदीं झूट आहे.” प्रथम प्रथम असे भावनाप्रधान विषय निघून महाराजांनी त्यांना प्रत्युत्तरें द्यावीं किंवा त्यांना उलट प्रश्न करून कुंठित करावें, असा प्रकार बरेच दिवसपावेतो चालला, व अशा वादांत कांहीं अर्थ नाही असें वाटून मंडळीची गर्दी कमी कमी होऊं लागली.

महाराजांची स्वयंस्फूर्तीची ७००-८०० ओव्यांची निरूपणें बहुतकरून रात्रीच्या बाराच्या

(१५)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

नंतर होत असत. लोकांना वाटे कीं महाराजांना ओव्या म्हणण्याची स्फूर्ति बाराच्या नंतर होते. कधीं एक वाजावा, कधीं दोन वाजावें, कधीं रात्रीचे तीन चारही वाजावे; तेव्हां इतका वेळपावेतो, व तेंही रोज जागतो कोण? लोकांनी कंटाळून निघून जावें. यांवर लोकांचे तर्क चालावे. कोणी म्हणावें त्यांची देवता त्यांना रात्रीचे बारानंतरच स्फूर्ति देते, व ती त्यांना स्फूर्ति केव्हां देईल याचा नियमही नाही. तेव्हां फुकट जागण्यांत अर्थकाय? असें म्हणून गर्दीहळू हळू दिवसेंदिवस छटत चालली. मग बेताचीच मंडळी राहिली.

ज्ञानेश्वरीतील पहिल्या ९ ओव्या

“रात्रो नियमानें १०/११ वाजल्यावर ज्ञानेश्वरी मी तुम्हांला सांगतो, मी तुम्हांला सत्कार्यवाद सांगतो.” असें म्हणून जवळ जवळ दोन वर्षे पावेतो ज्ञानेश्वरीतील पहिल्या ९ ओव्यांचें निमित्त करून नाना शास्त्रांचे निरूपणाचा भडिमार केला. निरूपणाला सुरुवात

(१६)

करण्यापूर्वी हातांत एखादें ज्ञानेश्वरी भागवतासारखे मोठें पुस्तक घ्यावें, मला मुख्य श्रोता म्हणून समोर बसवावें व इतरांना त्यांनी निरूपण ऐकावयास सांगावें. श्रीनिवासशास्त्री हरिदास यांनी निरूपणाचे वेळी निरूपणानंतर महाराजांना नाना प्रकारचे प्रश्न करून आम्हां सर्वांना महाराजांचे मुखानें बरेंच शास्त्रज्ञान ऐकविलें, हे शास्त्रीमहाराजांचे मंडळीवर बरेच उपकार झाले असें म्हणण्यास हरकत नाही. नंतर महाराजांनी आम्हाला कांही कांहीं निरूपणाच्या प्रतिज्ञा लिहून द्याव्या व जिजीबाईचें, महाराजांचे सांगण्यावरून, प्रसादादाखल साखर व भुंभुगाचे दाणे सर्वांना देणें झाल्यावर मंडळी श्रीज्ञानेश्वरांचे घोषांत आपआपलें घरीं जात व कांही कांहीजण आमचे माडीवरच निजत. हा रात्रीचा नित्यक्रम असे.

दिवसा यांनी नऊ दहा वाजतां उठावें. बाईनें (सौ. मणकर्णिकाबाई हें यांच्या कुटुंबाचें नांव होतें) व आमच्या वडील भगिनी गंगाभागीरथी जिजीबाईनें

(१७)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

महाराजांच्या शौच्यमुखमार्जनाची, स्नानाची, पूजाअर्चची व जेष्ठाची व्यवस्था ठेवावी. महाराज स्वेच्छेनें घंटोनिशीं भिंगरीच फिरवीत, गातच बसत, बाईसह गोपीगीत म्हणत, स्वतःची पदें म्हणत, नामदेवांचे व तुकारामांचे अभंग म्हणत; असा यांचा साधारण क्रम असे. नियमितपणा म्हणून कांहींच नव्हता.

आमचे घरीं उमरावतीस असतांना महाराज गोपीगीत (संस्कृत व मराठी) नामदेव्या 'बोबडा' 'कान्हा थमालले थमाल आपुसा गाई । आम्ही आपुसाले घलासि जातो भाई ॥ येथ लाह्याचा धलम आमुचा नाही । तुमची संगत ले संगत पुलेले भाई ॥ कान्हा ० ॥१॥ रोज नियमानें उच्चस्वरांत, मधुर स्वरांत म्हणत असत व सर्वांच्या वृत्त्या तल्लीन करून सोडीत. बाहेरची मंडळी हा उच्च, मधुर स्वर ऐकून आमचे घरांत येई व आनंदित होऊन 'वा ! काय मधुर

(१८)

कंठ, काय हा आवाज' अशी तारीफ करत घरांतून बाहेर पडे.

दहा साडेदहा वाजतां जेवण करून मी शाळेंत जाऊं लागलों म्हणजे त्यांनी 'राके लुमे, वेजण लाझे याक? ळार्शेंत ताजोस याक?' असें गमतीनें विचारावें. कधीं कधीं अगदीं शाळेंत जायच्या वेळी महाराजांनीं एखादा प्रश्न उपस्थित करावा व आम्ही थांबतो कीं नाहीं हें पहावें. मग आम्ही गयावया करूं लागलों म्हणजे त्यांनी आम्हाला शाळेंत जावयास परवानगी द्यावी. अशा अनेक प्रकारांनी मंडळी किती परमार्थपर आहे हें महाराजांनी चांचपून पाहिलें.

महाराजांचें जेवणखाण ३/४ वाजेपावेतो आटोपावें. संध्याकाळीं २/४ जण बरोबर घेऊन देवीचे दर्शनास जावें; वल्लभसांप्रदायी लोकांचे देवळांत सेज पहावयास जावें, शनिवारी शनीच्या देवळांत जावें; असा त्यांचा नित्यक्रम असे. यांची रोजची पूजाअर्चा आटोपली म्हणजे देवासमोर हिंदी भाषेंत,

(१९)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

जेवणाचे अगोदर वेदान्तपर निरूपण व्हावें; तें प्रश्नोत्तर रूपानें असल्यामुळे फारच श्राव्य असे. त्यावेळीं फक्त घरची व शेजारची मंडळी त्यांचेजवळ असे. रात्री रोज गद्य निरूपणें व स्वयंस्फूर्तीनें ७००/८०० ओवींचा अध्याय म्हणणें असेतें निराळेंच! ओव्या किती झाल्या त्यांची शेवटी संख्या सांगणें व त्या ओवीसह झालेल्या विषयाचा समारोप ऐकून मंडळी थक्क होई.

चौरस्त्यावर शिवाशीवीचा खेळ

आम्ही फिरावयास गेलों व फिरतां फिरतां खापर्डे यांच्या घरासमोर आलों किंवा चौरस्त्यावर आलों म्हणजे त्यांनी म्हणावें -

"मुळे मास्तर, आपण येथें दवडून शिवाशिबी करूं."

आम्हांला लाज वाटावी, पण महाराजांनींच तो प्रकार सुरू केल्यावर तो खेळ आम्ही जेमतेम चालवावा. दोनचारदां असा प्रकार झाला कीं त्यांनी

(२०)

खापर्डे यांच्या घरासमोरून स्टेशनगेटपावेतो एकसारखी दवड मारावी व "माझ्या पाठोपाठ मुळे, तुम्ही दवडा व मला शिवा कसे !" असे म्हणावे.

मी दवडावे पण लाज वाटावी किंवा दवडतां दवडतां एखाद्याचे आंगावर जाऊन पडावे व त्यामुळे हंसाहंसी व्हावी. कधी कधी दुसऱ्याशी शिवीगाळही व्हावी. पण थेट रेल्वेच्या फाटकापर्यंत महाराज रस्त्यावरील माणसांस चुकवून एकधूम दवडत जात. ह्या करण्यांत त्यांचा काय हेतु असावा हे ज्याने त्याने ओळखून घ्यावे. हा पागलसदृश खेळ कांहीं पागलांच्या इस्पितळांतला खेळ नव्हता हे खास !

त्यांनी कोणत्या सांगावे की "तू माझ्याप्रमाणे- गुजराथी लोकांप्रमाणे उजव्या पायावरून कासोटा घाल." व कांहींजणांनी तसे केलेही.

बायकांना म्हणावे "तुम्ही माझी वेणी फणी करून द्या, मला कुंकू लावून द्या." व हा प्रकार चालू असतां त्यांना ते सोप्या भाषेत भक्तिज्ञानाच्या

(२१)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

गोष्टीही सांगत, गाणेही गात. बायकांना मौज वाटावी.

श्रावण मासांत मंगळवारी "मला न्हाऊं घाला, मला लुगडे नेसवा, माझे आंगांत चोळी घाला, हातांत सुवर्णकंकणें घाला, माझे गळ्यांतील मंगळसूत्र नीट करून द्या, मला आज मंगळगौरीचे पूजन करावयाचे आहे." मग नाना अलंकार आंगावर घालून व भिक्षुक पूजा सांगत आहे - अशा थाटांत महाराजांनी मंगळगौरीचेपूजन करावे. अशा वेळीं बायकांची हळदकुंकवाकरितां गर्दी असे व आम्ही सर्वजणांनी कौतुकाने हा मंगल समारंभ पहावा. चैत्रांत दोघांचौघांना बरोबर घेऊन ज्यांचेकडून बोलावणें आलें असेल्यांचे घरी ते पुरुषवेत्तच हळदकुंकू घ्यावयास जात व आपणाला 'पंचलतिका' समजून बायकांच्या आग्रहावरून श्रीकृष्णाचे नांवेत.

* "नाथांची करणी शेषावर धरणी ।

पंचलतिकेचें चित्त श्रीकृष्णाचे चरणीं ॥"

* "नांव घ्या म्हणायला निगम झाले भाट ।

(२२)

पंचलतिकेच्या मंदिरी वासुदेवाचा थाट ॥" अशा वेळीं व नांव घेतांनाच बायकांना यांचा स्त्रीवेष दिसत असे.

मोठमोठ्या पंडितांबरोबर वादविवाद करण्यांत महाराज फार पटाईत असून वादाला प्रवृत्त झालेल्या पंडिताला तो हारला व दीन झाला म्हणजे त्याला महाराज, त्याने वाचलेल्या शास्त्रामधूनच आत्मखुणा सांगत; मग तो प्रसन्न चित्ताने महाराजांची वाखाणणी करित परत जाई. असे एक दोनच नाही तर अनेक प्रसंग आम्ही पाहिले.

महाराजांनी योगबलाने आपल्याजवळील मंडळीचे नानाप्रकारचे प्रतिबंध दूर करून, त्यांचे रजतमाचे कण झाडून त्यांना सत्त्वसंपन्न करून भक्तिज्ञानोपदेशाने ऋजुमार्ग दाखवून दिला.

महाराजांना नुसत्या भजनी मंडळीत, कोरड्या ज्ञान सांगणाऱ्या पंडितसमाजांत, उठणेंबसणें फारसें आवडत नसे. ते कधीही कोणाला एकदम साधन

(२३)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

सांगत नसत. "रजतमनाश न होतां चित्ताची एकाग्रता फार हानिकारक आहे" असे ते नेहमी म्हणत.

अभंगांची गाथा

महाराजांची नुसती अभंगांची गाथा स्वस्थ चित्ताने चांगली वाचली तर त्यांचा सगळा आयुष्यक्रम, त्यांची शिक्षणपद्धति, भक्तिज्ञानयोगाची तत्त्वे सुंदर रीतीने कळून येतील. अभंग एकंदर दोन हजारोंवर आहेत. मुमुक्षूंनी तरी ते अभंग अवश्य वाचावे एक दोन अभंग मी येथे देतो त्यांवरून त्यांची ज्ञान वगैरे सांगण्याची दिशा कळून येई.

अभंग १८/२० गुलाबवाटिकाविहार.

वैराग्यावाचून अभ्यासाने नरकवास

१८.

भूक नसोनियां करणे भोजन । तरी तें अजीर्ण पचेना कीं ॥१॥ गोडचि अन्नाचेकडू ते ढेंकर । होय गुदद्वार दुर्गधाचे ॥२॥ तैसीं हीं साधने वैराग्यावोळी । शरीराभिमानी करिताती ॥३॥

(२४)

गोडचि साधनें कडवट होती । नरकासी नेती बांधोनियां ॥४॥ म्हणोनियां आधीं शुद्ध कीजे मन । नामचि घेऊन श्रीहरीचें ॥५॥ आरशाचा मळ निघावया वेळ । मुख तें तात्काळ दिसे मग ॥६॥ तैसा मनोमळ काढायासी कष्ट । परमात्मा स्पष्ट आहेच कीं ॥७॥ ज्ञानेश्वरप्रभु वळत्या सद्गुरु । मग तो निर्धारुं पुढें ठाके ॥८॥

समाधी : वैराग्याचें फळ

२०.

जोंवरी विराग नुपजेविषयीं । तों अभ्यास कांहीं करुं नये ॥१॥ वैराग्यावोनि केलिया अभ्यास । तंव वासनेस तीव्रता ये ॥२॥ मलीन सलील सांठवितां घरी । किडे त्या माझारीं होति तेव्हां ॥३॥ अशुद्ध मनाची तेविं एकाग्रता । होय आत्मघाता कारण ती ॥४॥ शेवटीं समाधी वैराग्याचें फळ । अभ्यास केवळ मध्यस्थाचि ॥५॥ आत्मानात्मयाचा विवेक करणें । तो विरागावीणें न घडेचि ॥६॥ ज्ञानेश्वरकन्या

(२५)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

भोगीं विरागिणी । जाहली जोगीणी प्रियासार्ठी ॥७॥

तुलसीदासाप्रमाणेंच नाममहिमा- भक्तिमहिमा यांवर महाराजांचा फार जोर. तुलसीदास म्हणतात:- रामनाम को अंक है सब साधन है सून ।

अंक गये कछु हात नहीं अंक रहे दसगून ॥

रामनाम कहबौं करो जबलग घट में प्राण ।

कबहूँ दीनदयालुके भनक परेगी कान ॥

रामनाम हा एक अंक म्हणजे आंकडा असून इतर सर्व साधनांची किंमत शून्य आहे. रामनाम सोडून कोणतेही साधन शून्य, व्यर्थ होय; पण रामनाम अंक न सोडतांकोणतेही साधन केलें तर त्याची किंमत दहापटीनें वाढते; म्हणून देहांत प्राण आहे तोंपावेतो रामनाम सोडूं नका, कधीनाकधी प्रभूचे कानीं तुमची हांक जाईलच व मग तुमच्या इतर सर्व साधनांचे- जप, तप, अनुष्ठानांचे चीज होईल.

महाराजांची ज्ञान झाल्यावर सर्वांनीं भक्ति करावी, यावर मोठा जोर. एतदर्थ त्यांचा प्रेमनिकुंज

(२६)

ग्रंथ वाचावा.

'शुद्ध सत्त्वांत आवरकत्व नाही । आणि स्थीरत्वं विक्लेषही नसे कांहीं । म्हणोनि आनंदाधिष्ठान लवलाही । जैसेचि तैसें शुद्ध भासे ॥१॥ परी सत्त्ववृत्तिस्तव पृथगिवपण । जे आनंदाधिष्ठानीं चिन्ह । तेचि अनध्यस्तविवर्त सगुण-। ब्रह्म श्रीकृष्ण अस्मन्मतीं ॥२॥ तें रासपणें आलिंगिलें । श्रीगुरुपणें हृदयीं धरिलें । अंतर बाह्य सुंदर भरलें । श्रीज्ञानेश्वर पदकमल ॥३॥

ह्याप्रमाणें 'अनध्यस्तविवर्त' सगुण ब्रह्म श्रीकृष्ण यांची भक्ति करावी. याशिवाय जीव कृतकृत्य होत नाही. "अनध्यस्त विवर्त म्हणजे सत्त्वगुणावच्छिन्न आनंदाधिष्ठान श्रीकृष्ण परमात्माच होय" हें जाणून तद्भक्ति ज्ञानोत्तरही करणें - **ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा मद्भक्तिं लभते पराम्** । असेंच भगवद्गीता सांगते: व ह्याच व अशाच पराभक्तीवर महाराजांचा फार फार जोर आहे; व हेंच महाराजांचें विशेष ध्येय

(२७)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

होय. ह्या भक्तीचा प्रसार करण्याकरितांच त्यांचा अवतार आहे, व हेंच कार्य त्यांना पुढेही करावयाचें आहे. ह्या ज्ञानाविरोधी अनध्यस्तविवर्त भक्तीत गुरुदेवांना कनकालंकारादिवत् अद्वैत-नमन-प्रक्रियाच प्राधान्येंकरून सांगितली आहे. अनध्यस्तविवर्त लक्षण मी महाराजांच्या शब्दांतच पुढें देत आहे. तें फार लक्ष्यपूर्वक- मननपूर्वक वाचावे.

अनध्यस्तविवर्त लक्षण

'अभिन्ने सत्यपररूपत्वे सति, भेदाभानपूर्वकम् अधिष्ठानज्ञान-अनावरकत्वे सति च

प्रीतिमात्रत्वाद्, अधिष्ठानज्ञान-अनिवर्त्यम्

अनध्यस्तविवर्तलक्षणम् ॥ (निदिध्यासनप्रकाश-८)

"अपराभासरूप असूनही, भेदपूर्वक द्वैतभान होत नसल्यामुळे, व जें अधिष्ठान ज्ञानाचा लोप करीत नसल्यामुळे व तेथेंच प्रेम जडल्यामुळे, जें आनंदमयस्वरूप, अधिष्ठानज्ञानानें सुर्वालंकारवत् निवृत्त होत नाही ते अनध्यस्तविवर्त स्वरूप होय.

(२८)

अपराभास असून अधिष्ठानाभिन्न असल्यामुळे व अधिष्ठान ज्ञानानेही निवर्त्य नसल्यामुळे व जे नुसत्या प्रेमावच्छिन्नतेमुळे अधिष्ठानज्ञानाचा लोप करीत नाही तें अनध्यस्तविवर्त स्वरूप होय.”

असें स्वरूप ज्ञानोत्तर कालींही भज्य आहे.

असाच ज्ञानाचा व ज्ञानोत्तरकालीचा भाव श्रीज्ञानेश्वर महाराजांनी चांगदेव पासर्षीतही ध्वनित केला आहे. तेथेही खरी दृष्टी चुकली की कसा घोटाळा होतो हे श्रीशंकराचार्यांनी एका आर्यंत व्यक्त केलें आहे.

**दन्तिनि दारुविकारे दारु तिरोभवति सोऽपि तत्रैवा
जगति तथा परमात्मा परमात्मन्यपि जगतिरोधते ॥**

एखाद्याची लांकडाच्या हत्तीचें रूपावर नजर बसली म्हणजे जसा लांकडाचा तेथल्या तेथेंच (हत्तीतच) लोप होतो(म्हणजे लांकडाची विस्मृति होते), व लांकडावर नजर जमली म्हणजे हत्तीचा तेथेंच म्हणजे लांकडांतच लोप होतो; तद्वत् एखाद्याची

(२९)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

जगतावरच दृष्टि जडली म्हणजे जगतांतच परमेश्वराचा लोप होतो, व परमात्म्यावरच नजर पांचली म्हणजे तेथेंच जगद्भान लोपतें- नष्ट होतें.

याचें कारण काय तर व्यवहारचतुर सुवर्णकारांची दृष्टि केवळ सुवर्णावर असते व मूढांचि दृष्टि नुसत्या अलंकारशोभेवर असते. खरें सुवर्ण ओळखून तदालंकारांचा भोग घेणारे खरे भाग्यवान् थोडे ! तद्वत् शुष्क ज्ञानांतच समाधान मानणारे किंवा मृदंगतालनादांतच समाधान मानणारे भजनीमंडळे या दोघांनीही खरें ध्येय विसरूं नये व ज्ञानभक्तीची सांगड घालून जीवन्मुक्तीचा सोहळा अनुभवावा व कृतकृत्य व्हावें. हाच खरा पुरुषार्थ होय.

अध्यस्तविवर्तलक्षण

‘अपररूपत्वे सति भेदभानपूर्वकम्

अधिष्ठानज्ञानावरकत्वे सति च

अधिष्ठानज्ञाननिवर्त्यम् अध्यस्तविवर्तत्वम् ।

रज्जुसर्प; शुक्तिरजतावभासवत् ।

(३०)

“जे अपररूप भेदभान- द्वैतभान- उत्पन्न करून अधिष्ठान-ज्ञानाचा लोप करतें व जें अधिष्ठान-ज्ञान झालें असतां निवृत्त होतें तें अध्यस्त विवर्त होय.”

कोणी कोणी घटाकाश व महदाकाश हें उदाहरण घेऊन घटोपाधि नष्ट झाली म्हणजे तेथील आकाश व महदाकाश हे जागचे जागीं एकरूप अभिन्न आहेतच; अशा प्रकारें मला अद्वैतज्ञान झालें असें समाधान मानून मी कृतकृत्य झालों व मला पुढें आतां कांहीं कर्तव्य नाही, असे समजतात. – पण एवढ्यानें दृष्टदुःख नष्ट होत नसून ‘अहंब्रह्मास्मि’ असा कोरडा ज्ञानाभिमान मात्र त्यांचे ठिकाणीं राहतो. ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात -

‘नवल अहंकाराची गोठी । नलगे अज्ञान्याचे पाठी ।
सज्ञानाचे झोंबें कंठी । नाना संकटीं नाचवी ॥

पुढें ज्ञानोत्तर कालाच्या भक्तीच्या स्थितीबद्दल तेच म्हणतात -

‘तैसी क्रिया कीर न साहे । परी अद्वैतीं भक्ति आहे।

(३१)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

हें अनुभवाचीजोगें, नोहे । बोला ऐसें ॥

अशा प्रकारच्या सुवर्णालंकारवत् नमना-शिवाय, अनध्यस्तविवर्तरूपी सहज भजनाशिवाय, अहंकारगांठी पूर्ण विरत नसून जीवन्मुक्ति-सोहळा भोगणें शक्य नाही. नाहीतर ‘अहंब्रह्मास्मि’ म्हणून दृष्टदुःख नष्ट होत नाही, व तें भोगावेंच लागतें. पांडुरंगनाथ - गुलाबरावमहाराज हाच भाव स्पष्टपणें आपल्या गोविंदानंदसुधेत अशाप्रकारें व्यक्त करतात:-

‘अद्वैते सहजप्रीतिः क्रियाभावंविना हरौ ।

परा तातपदैरुक्ता दर्शिता रमणैरपि ॥१॥

यस्य देवे पराभक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ।

जाग्रत्सौषुप्तवेदाभ्यां सा समा गुरुदेवयोः ॥२॥

माहात्म्यज्ञानसंयुक्ता प्रीतिर्वै व्रजयोषिताम् ।

यथा तथा ‘स एवाहं’ भूमौ रक्तिः परा भवेत् ॥३॥

विज्ञातं सच्चिदानंदं समाधौ व्यतिरेकतः ।

अन्वयेन पुनस्तद्धि व्युत्थाने व्यक्ततामियात् ॥४॥

स्थाय्येव रसतां यातः परानंदतया हरिः ।

(३२)

अनध्यस्तविवर्तश्चेत् किमन्यदवशिष्यते ॥५॥
अभेदे सच्चिदानन्दं, भेदे भाति तदेव हि ।
अध्यस्तजातिव्यावृत्तौ व्यक्तिः कृष्णशिवात्मिका ॥६॥
सेव्यसेवकभावेऽपि न प्रेमैक्यं विनश्यति ।
शिवो भूत्वा शिवं यजेदित्याह जननी श्रुतिः ॥७॥

ह्याच भक्तीच्या प्रसारार्थ श्रीगुलाबराव महाराजांचा हा अवतार आहे; व हेंच भक्तिकार्य त्यांना नारदमुनींच्या अनुज्ञेने पुढे करणे आहे, हे त्यांनी 'स्वमंतव्यांशसिद्धान्ततुषारांत' लिहून ठेविले आहे. ह्या छोटेखानी ग्रंथांत मधुराद्वैत भक्तीचे प्रतिपादन प्रश्नोत्तररूपाने हिंदी भाषेत फार सुंदर रीतीने केले आहे. अस्तु.

बाल लीला

अशाप्रकारे रोज रात्री अलौकिक ज्ञान सांगून मग त्यांनी बालभावाने विचारार्थे 'कां मुळे मास्तर, आवडले कां निरूपण तुम्हाला?' अशा वेळीं सर्व मंडळीच्या वाहवा! वाहवा! काय निरूपण हे, अशा

(३३)

न आवडून त्यांनी ही हास्यरसाची शकल काढली कीं काय असेच मला वाटे.

अशाच ह्या त्यांच्या बाललीलेत मला एकदां चांगला मार खाण्याचाही प्रसंग आला; पण त्या प्रसंगांतून महाराजांनीच मला वांचविले.

मी एकदां शुक्लेश्वर वाठोडा येथे कात्यायनीच्या व्रतसमाप्तीचे वेळीं दिसंबर महिन्याच्या चवथ्या आठवड्याच्या आरंभी कांही मंडळीसह गेलो व 'ज्ञानेश्वर महाराज की जय' चा घोष झाल्यावर महाराज विनोदाने म्हणाले,

'मुळे मास्तर, आपण आज भांडण करूं'

मी म्हटले "महाराज, येथे जमलेले लोक काय म्हणतील? याचा तर विचार करा."

"तुम्हाला माझी शपथ आहे, आपण भांडण करूंच."

असे म्हणून त्यांनी दिली बोग्न मला शिवी; मग मला तीच प्रतिक्रिया चालू ठेवावी लागली.

(३५)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

घोषांत माझे डोळे आनंदाने भरून येऊन व 'होय' सूचक मान हालवून मी आनंदसागरांत बुडून जातो न जातो तोंच यांनी पुनः बाललीला सुरू करावी व म्हणावे -

"काबे! बोलत कां नाहीस, मारूं कां 'उशी' तुला?" असे म्हणून व दिवा मालवून, फेकलीच उशी माझ्या आंगावर; मीही तीच प्रतिक्रिया करावी असा प्रकार सुरू झाला म्हणजे मंडळीने हंसावे व माझी वडील बहीण जिजीबाई हिने मला दरडावून म्हणावे -

"वासुदेव ए, तुला कांही लाज वाटते कांरे?"

नंतर महाराजांनी तिच्यावर उलट रागवावे व म्हणावे "तुला आमच्या मध्ये बोलण्याचे काय कारण?"

पुनः मंडळीचा हंशा पिकावा. अशा रीतीने मंडळीचा 'वाहवा, वाहवाचा आनंदघोष जाऊन, हास्यरस पिकावा. महाराजांना आपला स्तुतिपाठ

(३४)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

इतक्यांत ज्या देवळांत ही सर्व मंडळी उतरली होती त्या देळांतील, महाराजांबद्दल पूज्यबुद्धि असलेला, एक 'सिंग' नावांचा मनुष्य आला माझ्यावर धांवून व पुरभैय्यांजवळ जशी लांब, लट्ट लाठी असते तशी उगारली माझ्या पाठीवर मारण्याकरितां ! माझ्या पाठीवर तो दणका पडणार तोंच त्यांनी त्या लाठीचा जोराचा मार वरचेवर आपल्या हातावर झेलला व त्या सिंगाला जोराने दरडावून म्हणाले -

"जाव तुम यहां से, तुम्हारा कुछ भी काम नहीं है."

पुढे मंडळीने त्या सिंगाला एकीकडे नेऊन त्याची समजूत घातली व त्याला सांगितले की "ये मुळेमहाराज, बडे महाराज के, बडे प्रेमी है. और बडे महाराज उमरावतीमें इनके यहांही रहते हैं" वगैरे वगैरे.

पुढे तो 'सिंग' मला मानू लागला व मी संध्यापूजा आटोपल्यावर, देळात ज्ञानेश्वरी वाचू

(३६)

लागलों म्हणजे तो मला साष्टांग नमस्कार घालीं व मोठ्या आदरबुद्धीनें तो ती ऐके. अशी ही यांची बाललीला !

सामर्थ्य व चमत्कार

अशाच प्रकारें यांचें सामर्थ्यही मोठें व तें नित्य कोष्पातरी मिषानें बाहेर सहज प्रगट होई. यांच्या चमत्काराच्या गोष्टीच जर यांच्याजवळ असलेल्या मंडळीनें लिहून काढल्या असत्या तर १०००/२००० पानाचें एक पुस्तक सहज झालें असतें. ही अतिशयोक्ति नव्हे, ही प्रत्यक्ष पाहिलेली कथा आहे, ऐकलेली नव्हे. अशा प्रकारें चमत्कार करण्यांत त्यांचा चांगदेवाप्रमाणें आपला गौरव वाढावा, मोठेपणा वाढावा हा उद्देश नव्हता. शिष्यशाखा वाढवावी व आपण आपलेच स्तोम माजवावें हेंही नव्हतें. — खरा मार्ग दाखवून प्रेमानें मंडळी आपल्याकडे ओढावी, योगसामर्थ्यानें मंडळीचे प्रतिबंध दूर करून त्यांना परमार्थाकडे वळवावें हेंच त्यांचें ध्येय. ते म्हणतही असत-

(३७)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

‘एतदेवहि दयालुलक्षणं । यद्विनेयजनबुद्धिवर्धनम् । शिष्याच्या बुद्धीला वाढवून ती परमार्थप्रवण करणें हेंच खरें दयालुपणाचें लक्षण होय.

ह्या पुरुषाचें बालपण काय, किशोरपण काय, प्रौढपण काय सर्वच चरित्र अतर्क्य व आश्चर्यजनक होय. यांना व्यक्तिशः कृष्णाचा अवतार समजावें, कीं ज्ञानेश्वरांचा, कीं श्रीशंकराचार्यांचा, कीं नारदांचा, कीं गोपींचा अवतार समजावें, किंवा एकसमयावच्छेदेंकरून सर्वांचा समष्टि अवतार समजावें, हेंच मोठें गूढ होय. याच पुस्तकांत आर्या दिल्या आहेत त्या वाचल्या म्हणजे हा भाव चांगला कळेल. ह्यांना सर्व विद्या व सर्व कला अवगत होत्या. एवढें ज्ञान, एवढी भक्ति व एवढें योगबल अंगी असूनही, अंधत्व पत्करून आमच्यासारख्या अज्ञ जनांमध्ये राहून व प्रसंगविशेषीं थोडाबहुत अपमानही सहन करून, आपल्या सामर्थ्याचा यत्किंचितही आविर्भाव न करितां हे आमच्यांत कसे राहिले,

(३८)

याचेच आम्हांला राहून राहून आश्चर्य वाटतें.

मला मात्र ते नेहमी म्हणत ‘मुळे मास्तर, तुम्ही माझ्या ज्ञानालाच भाळलात; तुम्ही अजून माझे सामर्थ्य पाहिलें नाही’

मी अर्थातच म्हणावें - ‘नाही.’

मी ‘नाही’ म्हटलें म्हणजे त्यांनीं हंसावें.

मग मी विचारावें - ‘महाराज, तुम्ही कोण आहां, तुमचा हेतु काय, तुम्हाला ही सर्व विद्या कशी प्राप्त झाली?’ वगैरे.

त्यांनी उत्तर द्यावें - ‘तुम्ही माझ्यासारखे झाले म्हणजे मग तुम्हाला सर्व कळेल. मी सर्व शक्तींचा विग्रह आहे असेंच तुम्ही समजाना.’

मग पुढें मी त्यांना याबद्दल विचारलें नाहीं, व मला तसें करणें बरेंही वाटलें नाहीं. ह्या पुरुषाबद्दल जितकें लिहावें तितकें थोडेंच वाटतें. एकवेळ पृथ्वीवरील धूलीचे कण मोजवतील पण अशा पुरुषाचें चरित्र लिहिणें अशक्य. म्हटलेंच आहे :-

(३९)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

असितगिरिसमं स्यात्कज्जलं सिंधुपात्रे ।

सुरतरुवरशाखालेखनी पत्रमुर्वी ॥

लिखति यदि गृहीत्वा शारदा सर्वकालम् ।

तदपि तव गुणानामीश पारं न याति ॥१॥

Could we with ink the ocean fill,

Were the Whole world of parchment made,

Were every single stick a quill,

Were every man a scribe by birth:

To write the love of God alone,

Would drain the ocean dry;

Nor would the scroll contain the whole

Though stretched from sky to sky.

ज्याची तुटली वासना कांसोटी । विराली अहंकाराची गांठी । प्रारब्ध उरलें देहाचें तटीं । त्यासी ऐक्य सृष्टीं आभासें ॥

Always without desire we must be found,

If its deep mystery we would sound,

But if desire always within us be,

(४०)

Its outer fringe is all that we shall see.

ह्या पुरुषाचें ज्ञान, यांचें योगसामर्थ्य, यांची रोजची वागणूक, यांची निरहंकार स्थिति, यांची निरुपचार आनंदवृत्ति, यांची यदृच्छालाभसंतुष्टता पाहूनच मी यांचेजवळून फार फार शिकलों, व माझ्या अनेक जन्मांचें काम माझ्या ह्या एका जन्मांतच संपलें असें मला वाटूं लागलें.

श्रीमहाराजांनी आपला माधुर्यभक्तीचा-भक्तिज्ञानाचा संप्रदाय चालू राहावा म्हणून श्रीयुत बाबाजीमहाराज पंडित यांजवर विशेष प्रसाद करून सोंपविला असल्यामुळे पूर्वी श्रीमहाराजांचे जवळ असलेल्या मंडळीनें आपआपल्या अनुभवाची टिपणें पंडितजीजवळ दिली तर पंडितजीला मार्गें पुढें श्रीयुत त्रिपुरवारांनी अभिवचन दिल्याप्रमाणें पुढील चरित्राच्या उत्तर खंडाची तीनचार प्रकरणें लिहावयास सुगम जातील असें मला वाटतें.

(४१)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

मीही हा उपक्रम श्रीयुत भाऊसाहेब खापरें यांचे सूचनेवरून सुरू करून छापून काढला आहे. भाऊसाहेब, केकरे, गोखले, नानाजी कविमंडण, भालेराव, श्रीनिवासशास्त्री हरदास वगैरे मंडळींनी आपआपल्या अनुभवाची टिपणें पंडितजी महाराजांचे स्वाधीन केलीं तर उत्तरखंड कादंबरीप्रमाणें मनोहर व लोकशिक्षणार्ह होऊन सूर्यप्रकशवत् खरा परमार्थमार्गप्रदर्शक होईल अशी मला खात्री वाटते.

खऱ्या गुरुचें लक्षण काय? योगसामर्थ्याचा उपयोग कसा, कोणाकरितां, केव्हां करावा? पुराणादिकांनी वेदांताचें उपबृंहण कसें केलें? चातुर्वर्ण्यव्यवस्था कायम ठेवून परमार्थ कसा साधावा? वगैरे गोष्टींचें रहस्य श्रीगुलाबराव महाराजांचे ग्रंथ लक्षपूर्वक वाचले असतां सहज कळून येईल.

आजकाल एकदेशीय मार्ग निघून दुसऱ्या मार्गाची निंदा करणारे लोक फार निघाले. ह्यामुळे

(४२)

13

सर्वत्र घोटाळा होऊन, अज्ञानांत बुद्धिभेद उत्पन्न होऊन नास्तिक्यता वाढली, व विषयप्रवणता बोकाळली, याशिवाय दुसरें कांहीं झालें नाहीं.

श्रीमहाराजांच्या चरित्रातील उत्तरखंडांतील **प्रथम सुहृत्प्राप्तिप्रकरण** छापून तयार आहेच.

दुसरें अलोकप्रकरण- यांत महाराजांनी आपल्या अलौकिक सामर्थ्यानें आपल्या भक्तांचे नानाप्रकारचे प्रतिबंध दूर करून त्यांना परमार्थप्रवण कसें केलें याचें वर्णन यावयाचें आहे.

तिसरें वाङ्मयप्रकरण- यांत त्यांनीं नाना शास्त्रांची मर्यादा व उपयुक्तता दाखवून वेदान्त व त्याहीवर भक्तिशास्त्राची श्रेष्ठता दाखवावयाची आहे. व मधुराद्वैतसंप्रदायाच्या प्रसारार्थच महाराजांचा अवतार आहे हें दाखवावयाचें आहे.

चवथें स्वभावविवेचन प्रकरण- यांत माणसांच्या भिन्न भिन्न प्रकृत्यनुसार भिन्न भिन्न शास्त्रें कशीं निघाली व सर्व प्रकारच्या जनांशीं अधिकारानुरूप

(४३)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

वागणूक ठेवून आपली समबुद्धि ढळूं न देतां मधुराद्वैतप्रसारार्थ महाराजांनी काय केलें व पुढें सर्व मंडळीसह हें कार्य कसें करावें हें दाखवावयाचें आहे.

असो; आम्ही येथें आपल्या मनाविरुद्ध थांबतो; कारण चरित्र लिहिण्याचा माझा हेतु नाहीं. महाराजांच्या बाललीलेला अनुसरून मी जो आपला अनुभव फार फार थोडक्यांत लिहिला आहे, तो जिज्ञासु वाचकांना सुखदायी व वरदायी होवो.

०००

(संदर्भ :- पांडुरंगचौसष्टीची प्रस्तावना पृ. १ ते २४)

द्वितीय यष्टी पूर्वार्ध)

(४४)

अनुक्रम	सूत्रग्रंथ	यष्टी
१.	अन्तर्विज्ञानसंहिता	(सं) य १६
२.	ईश्वरदर्शनम्	(सं) य १६
३.	समसूत्री	(सं) य १६
४.	दुर्गातत्त्वम्	(सं) य १६
५.	काव्यसूत्रसंहिता	(सं) य १६
६.	शिशुबोधव्याकरणम्	(सं) य १६
७.	न्यायसूत्राणि	(सं) य १६
८.	एकादशीनिर्णयः	(सं) य १६
९.	पुराणमीमांसा	(सं) य १६
आकर ग्रंथ		
१०.	संप्रदाय सुरतरु, (भा. १, २)	य ११
भाष्यग्रंथ		
११.	नारदीयभक्त्यधिकरणन्यायमाला	
संस्कृतभाष्यं च	(सं) य १६	
१२.	ना.भक्तिसूत्रभाष्य औमि ५५८ य १४	
१३.	प्रियलीलामहोत्सव १ (भागवतभाष्य)	

(४५)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

आमंत्रणविलास	य ३
१४. प्रियलीलामहोत्सव २ (भागवतभाष्य)	
आगमनविलास	य १४
१५. श्रीधरोच्छिष्टपुष्टिः	(सं) य १६
१६. श्रीधरोच्छिष्टपुष्टिलेशः	(सं) य १६
१७. ब्रह्मसूत्रव्याख्या	य १५
१८. निगमान्तसुभा	य १५
१९. ब्रह्मसूत्रांवर निरूपणे	य १८
२०. भगवद्गीतासंगति	य १
२१. मनोहारिणी (हिन्दी)	य १९
२२. गीत निरूपणे (शांताराम)	य १७
२३. गीत प्रवचने (अन्नपूर्णाआईस)	य १७
२४. ऐश्वर्यार्थदीपिका (ईश्वरगीता)	य १५
२५. षट्पदध्वनिः	य १५
२६. ईशावास्योपनिषद्	य १५
२७. ऋग्वेदटिप्पणी	(सं) य १६
२८. चौसष्टी (अमृ. अ१ वर)	य १
२९. चिरंजीवपदाभ्यास	य २(पू)
३०. बालवासिष्ठ (सं)	य १६
३१. योगवासिष्ठ तत्त्व	य १७
३२. योगवासिष्ठ निरूपणे	
(मातोश्री रंगूताईस)	य १८

(४६)

शास्त्रग्रंथ

३३. सुखवरसुधा	य १३
३४. वेदान्तपदार्थोद्देशदीपिका	य १३
३५. शास्त्रसमन्वयः	(सं) य १६
३६. आगमदीपिका	(सं) य १६
३७. युक्तितत्वानुशासनम्	(सं) य १६
३८. प्रेमनिकुंज	य १०
३९. शांतिमुधाकर	य २पू
४०. वेदान्तप्रक्रियासमुच्चय	य १५
४१. वेदान्तनिरूपण	य १५
४२. तत्त्वबोधः	(सं) य १६
४३. षड्दर्शनलेशसंग्रहः	(सं) य १६
<u>भक्तिग्रंथ</u>	
४४. भक्तिपदतीर्थान्न (तत्त्वमसि) य	१
४५. निगमान्तपथसंदीपक	य १
४६. भगवद्भक्तिसौरभ	य २उ
४७. प्रीतिनर्तन	य २उ
४८. नित्यतीर्थ	य २पू
४९. प्रिय पाहुणे	य २पू
५०. भक्तितत्त्वविवेक	(सं) य १६
५१. प्रियप्रेमोन्माद	(सं) य १६

(४७)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

५२. गोपिकापादपीयूषलहरी	य १५
५३. गोविन्दानन्दसुधा	(सं) य २उ
५४. कान्तकान्तावाक्यपुष्पम्	(सं) य१/य१६
<u>योग ग्रंथ</u>	
५५. निदिध्यासनप्रकाश	य १
५६. ध्यानयोगदिवाकर	य २उ
५७. सोपानसिद्धि	य २पू
५८. हिरण्ययोग (स्वप्नयोग)	य १५
५९. योगांगयमलक्षण	य १५
६०. योगप्रभाव (पद्य)	य १५
६१. योगप्रभाव (गद्य) ४४ सूत्रे	य २०
६२. ज्ञाने. कुंडलिनी निरूपण.	य १५
<u>सांख्य ग्रंथ</u>	
६३. सांख्यसुरेंद्र : कपिलसूत्रओद्या	य १४
६४. सांख्य सुरेंद्र गद्य	य १७
६५. सांख्यतत्त्व सूत्रविचार	य १५
६६. सांख्यसार एक निबंध	य १५
६७. सांख्यसार	य १८ / य १४
६८. सांख्यकारिका निरूपण	य १८
<u>संगीत ग्रंथ</u>	
६९. छंद प्रदीप	य १५
७०. गानसोपान	य १५

(४८)

<u>आयुर्वेद ग्रंथ</u>	
७१. मानसायुर्वेद (सं) य १६	
७२. मानसायुर्वेदावर दोन लेख य १५	
७३. मिषगिंद्रशचीप्रभा (सं) य १६	
७४. वैद्यवृंदावन य १८	
७५. वैद्यनन्दिनी य १८	
७६. भिषग्पाटवोपपत्ति: य १८	
<u>प्रकरणग्रंथ</u>	
७७. स्वमतनिर्णय: (सं) य १६	
७८. संप्रदायकुसुममधु (सं) य १६	
७९. सच्चिन्निरणय: (सं) य १६	
८०. चित्तोपदेश य २५	
८१. सद्धैजयंती (आर्या) य २५	
८२. बाराखडी य २५	
८३. त्रिकांडसार य २५	
८४. प्रमाद कल्लोळ य १५	
<u>गाथा</u>	
८५. अभंगांची गाथा (२१५७) य ९५	
८६. पदांची गाथा (२२४४पदे) य ९३	
<u>निबंध</u>	
८७. अलौकिक प्रवास य २५	
८८. अमोघनिरूपण य २५	
(४९)	

१०९. एकपत्र (श्री खापरेंना) य १५	
११०. एक पत्र (श्री कुर्याभाईना) य १८	
<u>लोकगीते</u>	
१११ स्त्रीगीते (५ अध्याय) य २/य ४	
११२. स्त्रीगीतसंग्रह (१०९२ गीते) य ४	
११३. तुंबडी य २५	
११४. रुक्मिणी स्वयंवर (लावणी) य ९३	
११५. रुक्मिणीचे पत्र य ९३	
<u>स्तोत्रे</u>	
११६. ज्ञाने-मातृपितृ-भावनाष्टक य २३	
११७. कृष्णपंचपदी य २५	
११८. गुरुपंचपदी य २३	
<u>चरित्र - आख्याने</u>	
११९. आत्मचरित्र य १५	
१२०. सूचना प्रकरण य १	
१२१. सूचना प्रकरण य २३	
१२२. सूचना प्रकरण य ३	
१२३. अभंगात्मक १९ आख्याने य ९५	
१२४. पदात्मक ७ आख्याने य ९३	
१२५. पतिव्रताचरितामृत य १५	
<u>विविधरचना</u>	
१२६. सुखपर्व (भारतावर नाटक) य १५	
(५९)	

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

८९. बौद्ध निबंध य १५	
९०. वेदान्तनिरूपण य १५ / य १८	
९१. सिद्धिसार य १५	
९२. अलौकिक व्याख्यानमाला य ५	
९३. युक्त्या य १८	
९४. गुरुचरणकौमुदी य १८	
९५. स्फुट निरूपण (नीळकंठ) य १८	
<u>संवाद* व बोधवाक्ये</u>	
९६. साधुबोध * य ८	
९७. मणिमंजुषा य २३	
९८. सुवर्णकण य १८	
९९. स्वमंतव्यांशसिद्धान्ततुषार * य ६	
१००. दुर्मतहृदयभंजन * य १५	
१०१. प्रश्नोत्तरे * य १५	
१०२. वृत्तिकीरसागर य १५	
१०३. बालबुद्धिविवर्धिनी * य १८	
१०४. बोधवाक्ये य १८	

पत्रे ११४

१०५ अकरा पत्रे य १	
१०६. वीस पत्रे य २३	
१०७. सदतीस पत्रे य ७	
१०८. चवरेचाळीस पत्रे य १२	

(५०)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

१२७. मात्रमृतपानम् (सं) य १६	
१२८. पत्नीप्रेमपराग चरित्र / य २३	
१२९. नवी भाषा 'नावंग' य १५	
१३०. (") शब्दकोश य १५	
१३१ (") लिपी य १८	
१३२. मोक्षपट (श्रौतक्रीडापट) य १८	
१३३. हरिपाठाच्या प्रतिज्ञा य १८	
१३४. हरिपाठाचा अर्थक्रम य १८	
१३५. मायर्सवर टीपा य १८	
१३६. शिक्षणरत्नाकर चरित्र / य १८	
१३७. ज्ञानपाठ य ९५	
१३८. गायत्री-अन्वयार्थ य १	
१३९. स्व-समाजनियम य १८	

**श्रीगुल्लरावमहाराजांचे उत्तराधिकारी
श्रीबाबाजीमहाराज पंडित यांचे ग्रंथ**

१. आर्यधर्मोपपत्ति (रु.५०)	२. हरिपाठ-रहस्य (रु.६०)
३. अमृतानुभवकौमुदी (रु.१५०)	४. ज्ञाने.गूढार्थदीपिका (३००)
५. अभंगागाथा (रु.५०)	६. विविध लेखसंग्रह (रु.१५०)
७. संतकथा (रु.१५)	८. पंचदशी प्रवचने
९. भागवत प्रवचने (रु.)	

(५२)

(५३)

श्रीगुलाबरावमहाराज : ग्रंथसूचि

(यष्टि १)	रु. ४०	(य.१२) पत्रे ४६	रु.६०
(यष्टि २) पूर्वार्ध	रु.४०	(य.१३) वेदान्त०दीपिकारु.	५०
(..) उत्तरार्ध	रु.५०	(य.१४)भक्ति.-सांख्य०	रु.८०
(य.३)प्रियलीलामहोत्सव	रु.८०	(य.१५)आत्मचरित्रादि	रु.१२०
(य.४) स्त्रीगीत संग्रह	रु.४०	(य.१६)संस्कृत ३१२चनारु.	१२०
(य.५) अलौ.व्याख्याने	रु.५०	(य.१७)सुबोध हिंदुधर्म	रु.८०
(य.६)स्वमन्तव्यांश०हि.	रु.५०	(य.१८)स्फुटनिरूपणे	रु.५०
(य.७) ३८ पत्रे	रु.६०	(य.१९)हिंदी गीता	रु.५०
(य.८) साधुबोध	रु.६०	(य.२०)योगप्रभाव गद्य	रु.१२०
(य.९)अभंगांची गाथा	रु.१००	
(..) पदांची गाथा	रु.१००	'श्रीमहाराजांचे चरित्र'	
(य.१०) प्रेमनिकुंज	रु. ७५	त्रिपुरवारकृत (मूळ)	रु.१५०
(य.११) संप्रदायसुरतरु		'माधुर्यमधुकोश' महाराजांच्या	
पूर्वविहार	रु.१२०	ग्रंथांतील विषयसूचि	रु.३००
उत्तरविहार	रु.१२०	१३० ग्रंथांचा सारांश	
		(११४ पत्रांसह)	रु.२०

श्रीज्ञानेश्वर मधुराद्वैत सांप्रदायिक मंडळ, दहीसाथ, अमरावती (५५)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

देवासच्या राजांनी काढून घेतलेले छायाचित्र

(देवास-१३ सप्टेंबर १९१३)

श्री.गंगाधर मुळे, श्रीगुलाबराव महाराजांचे उत्तराधिकारी-
*बाबाजीमहाराज पंडित, श्री.वासुदेवराव मुळे, श्री.त्रिपुरवार,
*श्री.व्यंकटराव देशपांडे, *श्री.हरिभाऊ केवले,
श्री.नारायणराव केंकरे, श्री.बाबुराव तांबे(झांशीच्या राणीचे
नातू), *श्री.नानाजी कविमंडन, श्री.भक्त

*श्री महाराजांनी नमन केलेल्या शिष्यपंचकातील मान्यवर)

श्रीगुलाबरावमहाराजांचे उत्तराधिकारी
श्रीबाबाजीमहाराज पंडित यांचे ग्रंथ

१. आर्यधर्मोपपत्ति (रु.५०) २.हरिपाठ-रहस्य (रु.६०)
३. अमृतानुभवकौमुदी (रु.१५०) ४.ज्ञाने.गूढार्थदीपिका (३००)
५. अभंगगाथा (रु.५०) ६.विविध लेखसंग्रह (रु.१५०)
७. संतकथा (रु.१५) ८.पंचदशी प्रवचने
९. भागवत प्रवचने (रु.)

(५४)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

श्रीगुलाबरावमहाराजांचे योगदान

*
सर्वधर्मसमन्वयाचे मूलतत्त्व

सत्ववृद्धिर्भवेद् येन अन्य गुणद्वयघातिनी ॥
स हि धर्मो न चान्यःस्यादिति स्वमतनिर्णयः॥ (य.१६)

*
समन्वयव्याख्या

१. एकाधिकरणक-
२. भिन्नवृत्तित्वे सति
३. संप्रदायविच्छेदरहितत्वे सति च
४. पूर्वानेकफलावष्टम्भानन्तरम्
५. एकफलजनकत्वम् - समन्वयलक्षणम् ॥ (य.७-पत्र२२)

*
शांकरवेदान्ते नवीना भक्तिसंकल्पना
अनध्यस्तविवर्तव्याख्या

- १ अभिन्ने सति
- २ अपररूपत्वे सति,
- ३ भेदाभानपूर्वकम्
- ४ अधिष्ठानज्ञान-अनावरकत्वे सति च,
- ५ प्रीतिमात्रत्वात्
- ६ अधिष्ठानज्ञान-अनिवर्त्यम्
अनध्यस्तविवर्तलक्षणम् ॥ (निदिध्यासनप्रकाशः प्र.८.)

(५६)

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

मौलिक विचारमाला - ९

मुळे मस्तरांची सख्यभक्ती

पांडुरंग परिचय

॥ सख्यभक्तीचा हृदयंगम आविष्कार ॥

लेखक

कै. वासुदेवराव वामनराव मुळे
श्रीगुलाबराव महाराजांच्या सख्यभक्तीचे अधिकारी.

रु. ५

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.